

FIGYELŐ

HÁNY ÉVES A SZEGEDI EGYETEM?

AZT hihetné az ember, hogy ez a kérdés egyáltalában nem is tehető fel komolyan, hiszen ezt mindenki egyformán tudja. Egy idő óta azonban homályba kezd burkolódni a szegedi egyetem életkora. Két, homlokegyenest elmentés törekvést látunk: egyik oldalon el akarják vitatni a Ferenc József-tudományegyetemtől életének 49 évét s nem hagynának neki többet, csak ami Szegeden folyik. A másik oldalon pedig 291 esztendővel idősebbnek tüntetik fel s el akarják vitatni Ferenc Józseftől az egyetemet. Az első szándék Romániából ered, a másik itthoni. A történelmi igazsággal mindkettő tökéletesen ellenkezik.

I. Onisofbr Ghibu — most a kolozsvári román egyetemen a nevelés-tudomány tanára, a magyar egyetem elvételekor a nagyszebeni kormányzó-tanács közoktatási államtitkára — nagy tanulmányban¹ foglalja össze román szempontból az erdélyi egyetemi törekvéseket, sokat beszél az 1872-1 magyar egyetemről és megemlékezik a szegediről is. Ez a megemlékezés egyben tiltakozás az ellen a „világcsalás“, „kalandorkodás“ ellen, hogy a szegedi egyetem magát a Ferenc József-egyetemmel azonosítsa; ezt kihívásnak tünteti fel a békére vágyó Európával szemben. A kolozsvári m. kir. egyetem utódául, folytatásául szerinte csupán a román kir. egyetem tekinthető.

Ezt a felfogást a magunk számára nem kell cáfolnunk. Mi még emlékezünk a magyar professzorok kiutasítására, a kolozsvári és pécsi egyetemek budapesti együttműködésére; ismerjük az 1921. évi XXV. t.-dkket is és tudjuk, hogy az a döntő, mit csinált a nemzet e törvénnyel: új egyetemeket alapított-e vagy a régiakat telepítette le. És így jól tudjuk azt is, mi a különbség a kolozsvári folytatás, meg a szegedi újrakezdés között: ott az egyetemi épületek folytatják a régi feladat szolgálását, vagyis falaik között most is egyetem van, de a tanszékekre más emberek ültek; itt pedig új helyen, de ugyanazok az egyetemi tanárok kezdték újra a munkát. Sem új pályázat nem volt a számukra, sem új kinevezés; még megerősítés sem. Egészen természetes tehát, hogy az egyetem továbbra is viseli a régi nevét, hiszen világos, hogy a Ferenc József-egyetemet helyeztük el Szegeden.

Bármily tiszta is ez a dolog, nem lehet kétségünk affelől, hogy a magyar és a román nézőpont ebben a tekintetben sem találkozhatik. Annál szükségesebb, hogy akik erre illetékesek, az érdekelt egyetem és a kormány, ezzel az alkalommal is — és minden ilyen alkalommal — mindent megtegyenek, amit a külföld helyes tájékoztatása megkíván. Semmit sem szabad kicsinyelnünk, amivel a magunk igazát bizonyíthatjuk, vagy amivel magunkat hamis látszattól megóvhatjuk. És a Ghibu vádja nem is kicsiny dolog. Ha jogosan mondhatná valaki odakünn egyik tudományegyetemünkről (sőt kettőről!), hogy keletkezése idejére nézve megtéveszti az

¹ Universitatea Dadei Superioare. Bucuresti, 1929, 112 ívoldal, 32 képes tábla. — V. ö. a Jancsó Benedek-Emlékkönyv 238—276 U. és a Protestáns Szemle 1931 febr. sz. Buda Árpád cikkeivel.

idegeneket, ez minden egyéb tekintetben is csökkentené a megbízhatóságunkat! Ez pedig nemzeti veszedelem lenne. És ez világítja meg a másik szándék jelentőségét is.

II. Egy év óta hol itt, hol ott úgy beszélnek a szegedi egyetemről, mint 350 éves egyetemről, mintha tévedés volna ezt 1872-ben alapítottnak tartani és Ferenc Józsefről nevezni, mivel már Báthory István lengyel király állított fel Kolozsvárt 1581-ben egyetemet s Ferenc József csak ezt restaurálta. Ebből a felfogásból ered az a most Szegeden sokat emlegetett terv, hogy az egyetem egyik részét, a bölcsészet-, nyelv- és történettudományi kart egészen, a matematika-természettudományi kart is majdnem teljesen befogadó hatalmas épületet Báthory-kollégiumnak neveznék el és ezzel a keresztelővel törjenek utat azoknak a történelmi kapcsolatoknak, amelyek a szegedi egyetem eredetét a XVI. századba vezetik vissza.

Ez a felfogás és ez a szándék egészen történelem-ellenes. Báthory István valóban alapított ugyan Kolozsvárt egy kollégiumot, azon időnként volt teológiai és filozófiai tanfolyam is, ehhez azonban a kolozsvári Ferenc József-tudományegyetemnek soha nem volt semmi köze. A kettőt lehetetlen ős és utód viszonyába kapcsolni, hacsak valami egészen új adat ezt nem követeli. Ilyen adatot azonban nem ismerünk. Az 1581-i alapítás emléke sohasem veszett el; ismeretes volt az alapítólevél, sőt nem egyszer közzé is volt már téve; ismeretes az intézmény története: először 1581-től 1588-ig működött, azután 1595-től 1605-ig, főiskolai része e közben is csak néhány évig, majd felújult 1698-ban és megszűnt 1773-ban; ismeretes Mária Terézia egyeteme 1777-től 1784-ig s mindaz, ami ezután következett (1. Erdélyi Károly: A kolozsvári rom. kath. fogimn. tört. 1579—1898). Egy azonban nem ismeretes: valami olyan adat, ami azt bizonyítaná, hogy 1872-ben nem új egyetemet létesítettek, hanem akármilyen régebbit újítottak fel. Semmi sem ismeretes, amiből csak következtetni is lehetne arra, hogy akik az 1872. évi XIX. t.-dkkel szervezett tudományegyetemet eltervezték, megalkották, megnyitották, előbb póthittel, majd a rendes állami költségvetésből javadalommal ellátták, azok ezt az intézményt a Báthory-alapította kollégiumból származtatták, annak I. Lipót által megerősített alapítványából táplálták, azzal akármilyen vonatkozásban is kapcsolatban levőnek tekintették volna. A szegedi egyetemet 350 évesnek neveznie csak annak lehet, aki valami olyat tud, olyan történelmi adatot, ami még nem köztudomású. De akkor ezt nyilvánosságra kell hozni, meg kell vizsgálni és azután a történelmi igazság előtt mindenkinek meg kell hajolnia. Egyelőre azonban ilyen adatot senki sem közölt, csak ismétlődik ez az emlegetés. Nagyon féltő, hogy egyszer csak híre megy és jóakaróink a szegedi egyetemet is, a magyar nemzetet is kikacagják, mert ennek a felfogásnak teljes alaptalanságát akárki könnyen kimutathatja. Csak elő kell venni az 1869—71. országgyűlés képviselőházi irományai közül a 429. számút: báró Eötvös József vallás- és közoktatásügyi miniszter törvényjavaslatát „Kolozsvárott országos egyetem felállításáról“ s el kell olvasni az indokolását. Elmondja, hogy az egyetemet ugyanolyannak tervezi, mint amilyen a pesti egyetem szervezete, egyetlen különbséggel: csak három kara lesz, teológiai kar nélkül: „Miután az egyetem egészen most fog megállapítani, itt nincsen semmi a múltból származó oly sajtóságot viszony, mely a pesti egyetem körülményeihez hasonlóul igényelné a teológiai karok felállítását“ (a pestin ugyanekkor három ilyen kart tervezett).

E szerint a kolozsvári egyetemet semmi sem köti egyetlen régebbi intézményhez sem. Eötvös indokolását teljesen magáévá tette az 1872-ben újból beadott „Törvényjavaslat a kolozsvári királyi tudományegyetemről“ (1872. évi képviselőházi irom. I., 122. 1.) és indokolása (u.-ott, 124. 1.).

S akik a képviselőházban felszólaltak, egytől-egyig mint új intézményiül beszélnek. Pl. Schwarcz Gyula ezt mondta: „A magasabb tudományosság figyelme fordul reánk, midőn mi tabula rasa-n egy egészen új egyetemet fogunk szervezhetni és Európának bemutatni” (u.-ott 186.1.). Annyira újonnan szervezték, hogy a törvény még csak az akkor Kolozsvárt működő két főiskolát sem olvasztja be vagy egyetemmé fejleszti, hanem így szól: „1. §. Kolozsvárott magyar királyi tudományegyetem állítatik fel. A kolozsvári királyi jogakadémia és az orvos-sebészeti tanintézet megszüntetetik.” Ezek tanárai is pályázás és új kinevezés útján lettek az egyetem tanáraivá.

Az új egyetem megnyitásán egyetlen hang sem idézi a múltat. Az első rektor megemlékezik ugyan arról, hogy ez már a harmadik egyetem Erdélyben, de az első kettőtől, „a Báthori-félé”-től és „a Mária Theresia-félé”-től az újat teljesen elkülöníti, megkülönbözteti és rendeltetés tekintetében szembeállítja.

Annyira nem tartották az új egyetemet a Báthory-alapította kollégium felújításának, hogy Fogarassy Mihály erdélyi rom. kath. püspök már 1873-ban 100.000 forintot tett le örök alapítványul olyképp, hogy ha ez az összeg a kamatok kamatjával 800.000 írtra növekszik, belőle Gyulafehérvárt a püspöki liceumhoz kapcsolva teológiai, bölcsészeti és jogi karral lyceum academicumot emeljenek. 1895-ben aztán Ugrón Gábor sürgeti az erdélyi rom. kath. státus gyűlésén, hogy ebből az alapítványból külön rom. kath. egyetemet állítsanak fel.

Amilyen kétségtelen, hogy az 1921. évi XXV. t.-c. Szegeden a kolozsvári egyetemet helyezte el, ugyanolyan bizonyos az is, hogy ez az egyetem nem viheti vissza eredetét a XVI. századba. Az egyetemi eszme, vagyis az egyetemre való vágyakozás élt Erdélyben a XVI. században, és pedig Báthorynál jóval régebben, ha talán nem Mátyás király idejében is, mint Márki írja, de mindenesetre János Zsigmondban. Igaz, hogy János Zsigmond mást akart és Báthory is mást. De mást-mást akartak a XVII. században is mindazok, pl. Bethlen Gábor is, Apáczai Csere János is, akik Erdélyben főiskolát állítottak vagy javasolták, meg akik a XIX. században az efféle törekvéseket mindenik felekezetben és mindenik nyelvű népesség körében, katolikusok és protestánsok, magyarok és szászok és románok, annyiszor újra kezdték. Természetesen mindenik saját korának, népének, egyházának meghatározó hatása alatt és a maga egyénisége szerint. Ezek utódai most mind előállhatnak, a románok már ugyancsak elő is állottak azzal, hogy a Ferenc József-tudományegyetem az ő törekvéseik vagy alkotásaik leszármazottja. Az igazság azonban az, hogy az 1872. évi állami egyetem mindezeknek a háromszázados gondolatoknak és kísérleteknek kiérlelődött beteljesülése szintén a kornak és alkotóinak egyénisége szerint r szántszándékkal tették ilyenné és nem más formává. Éppen ezért az egyetemi gondolat ugyan ősi volt, de az 1872-i egyetemnek mint intézménynek nem őse egyik régebbi intézmény sem.

E közönségesen ismert adatokkal ellentétes történelmi kapcsolatoknak nem lehet — hacsak egy épület elnevezésével is — utat tömi. Ha a Ferenc József-tudományegyetemet nem ismerjük el a magyar nemzet 1872. évi alapításának, hanem Báthory alapításához igyekszünk kapcsolni, akkor ki kell mutatni: hol van ebben az egyetemben bármi, ami onnan származik. Ki kell mutatni: mivel lehet meghazudolni az egyetem 25. évének betöltésekor kiadott királyi alapítólevelet. S_ hogyan lehet kitörülni a szegedi egyetem életéből az egyetem 50. évének azt a megünneplését, amely 1922-ben annyi egyetem figyelmének igen helyes felkeltésével ment végbe Szegeden, amelyről külön nyomtatványok szólnak, amelyre az egyetemes történelem ny. r. professzorával megiratták „A m. kir. Ferenc József-tudományegyetem története 1872—1922” c. művet. És vajjon-vajjon nem kell-e

visszakémi az annak idejében az egyetem elvétele miatt a külföldi egyetemeknek szétküldött tiltakozásokat, ha ilyen önkényesen készülünk történelmet csinálni az egyetemnek és ily módon próbálunk közvéleményt teremteni egy történelmi valótlanúság elfogadására?!

III. Ez a kérdés nem csupán a szegedi egyetemet érinti, hanem az egész nemzetet. Nekünk nem szabad semmiféle ügyünkben az árnyékát sem túrni más álláspontnak, mint a kimutatható igazságnak. Itt az igazság nem kétséges: a Ferenc József-tudományegyetemet a magyar nemzet 1872-ben állította fel, tehát nem 10 éves, nem is 350 éves, hanem 59 éves. Nem sok idő, de eddig becsülettel telt. Nem szabad átengednünk sem a hazában, sem a külföldön más egyetemek gúnyolódásának. S amikor folytonosan szenvedünk szomszédaink mesterkéltn történelmi összekapcsolásai miatt, nem szabad ezzel az alaptalan ős-gyártással elismernünk a Szvatopluk- és Dácia-féle történelmi alapok jogosultságát, nem szabad ezzel felhatalmaznunk minden ellenségünket, hogy ezt a keresztelőt az ő trianoni módszerük igazolásául használják fel. Mit vinnének véghez eddigi beszédeink és mostani eljárásunk szembeállításával?! Világszerte annak a példájául hirdetnék, mennyire ingadozik történelmi állásfoglalásunk.

Felesleges részletezni: mindebben milyen veszedelem van a nemzetre nézve.

IMRE SÁNDOR

A MAGYAR TUDOMÁNY ÚTJAI

GYAKRAN megfigyelhető jelenség a szellemi élet történetében, hogy valamely ország, nemzet kultúrája, vagy a kultúrának valamelyik ágazata két vagy több lokális gócpontban, városban vagy intézetben fejlődik s ha ezek a helyek egymástól valami okból szeparálva vannak, az egyes „iskolák” egymástól függetlenül, egymástól hatást talán át nem véve alakulnak egy darabig, csak később egyesülnek; szintetizálódnak és fejlődnek aztán egységes folyamatként tovább. Ez az úgynevezett „történelmi fejlemények” természetes sorsa bizonyos feltételek esetén. Egy ilyen példát mutat be Farkas Gyula „A magyar romantiká”-jában. Vannak azután olyan esetek is, amikor két lokális kötöttségű fejlődési egység, anélkül, hogy egymásra hatással volna, ugyanazokhoz az eredményekhez jut el, mert az alap, melyből fejlődésük kiindult, azonos volt. Egy ilyen esetre akarom a figyelmet felhívni itt, ugyancsak a magyar szellem életéből.

Ez a rövid cikk egyáltalában nem vállalkozik még csak a vázolására sem a téma egész anyagának. Nem akar többet, mint felhívni a figyelmet egy igen érdekes, örömdetes és tanulmányozni érdemes jelenségre, melyet tudomásom szerint még senki sem tett szóvá. Ez a pár sor voltaképpen szelvényzet annak a magyar tudománytörténetben rendkívüli jelentőségű könyvnek a lapjaira, mely „A magyar történetírás új útjai” címet viseli.

Az „új utak” azokat az idealisztikus módszereket jelentik, melyekre a külföld szellemtudománya a német idealizmus hagyományainak a feltámasztásával már évtizedekkel előbb rátért, a magyar történelemtudományokban azonban csak alig másfél tizede vagy egy tizede sincs érvényesülésének, ha csak a Minerva megalapításától számítjuk. A hangsúly itt, a mi összefüggésünkben kivált, az idealisztikus szellemtörténelmi módszeren és a német idealizmus ösztönzésén van. A magyar történetírás új útjai, akár Ranke, akár Dilthey, Windelband, akár Troeltsch vagy Max Weber, Below,

akár az új német irodalom- vagy művészettörténészekén keresztül kapták az ösztönző hatást, eredetüket a német idealizmus filozófiájából veszik, ahonnan az egész új, európai szellemtörténeti iskola, az egész új filozófia, a szellem filozófiája kiindul. Hegel és Wilhelm von Humboldt, Fichte, Schelling, Schleiermacher, Goethe és Schiller, végeredményében pedig Kant szellemének a feltámadása ez az egész új tudomány. Természetesen megőzöndöve a pozitívizmus tanulságain.

Az idealizmusnak pedig Magyarországon hagyománya van. Az új történeti iskola egyik kitűnő tagja, Pukánszky mutatja ki, hogy „Kant hatása alatt indul meg nálunk a filozófia rendszeres művelése“. (Protestáns Szemle 1924. évf. 294.1.) Ugyancsak ő a Minerva első évfolyamában ad részletes képet a magyar Hegel-vitáról. A múlt század közepének a filozófusai, mint Kerkápoly Károly vagy Erdélyi János, öntudatos képviselői annak az idealisztikus szellemnek, mely külföldön éppen akkor kezd elhanyagolni. Elhanyagolják csakhamar nálunk is. De csak Budapesten! Csak lokális ez az elhanyagolás, — melyet hamar követ az az értékbeli hanyatlás is, melyre reakcióként jött „az új utak“ iskolája — de Budapest a hivatalos magyar tudomány székhelye és ezzel kell jelentőségét mérnünk. Életben maradt azonban a hagyományos szellem több vidéki gócponton és ekkor kezdődik az a külön-külön fejlődés, amelyre bevezetőül utaltam.

Az idealizmus hagyománya azonban nemcsak hogy életben maradt, hanem most érkezett el legdúsabb virágzásához. Ekkor kezdte meg működését Böhm Károly, az első rendszeralkotó filozófus magyar földön, majd Schneller István, a pedagógus, a személyiség fogalmának a felvetője, mely fogalom ma az új pedagógiai vizsgálódások középpontjában áll.

E pillanatban nem kutathatjuk, mi volt az oka annak, hogy e két gondolkodó nem tudott hatást kifejteni az egész magyar szellemi életre, hogy a főváros tudományos köreiből nem találtak visszhangra. Sőt meghallgatásra is alig. Annyi bizonyos, hogy ők ugyanakkor, amidőn a német egyetemeken egy-egy fiatal magántanár kezdte hangoztatni azokat az új elveket, melyekből a mai magyar új utak is kiindultak, ugyanazokból a forrásokból merítve, az idealizmus filozófiájából, ugyanolyanféle eredményekre jutottak, mint azok a fiatal német magántanárok: a szellem filozófiájához, a szellem-történethez és a személyiség pedagógiájához. Tehát míg a fővárosban egyre fokozódó hanyatlás és korszerűtlenség, elmaradottság veszi át az uralmat, Kolozsváron — mert mind a két gondolkodó ennek az új egyetemnek a katedrájára került utóbb — párhuzamosan a külfölddel, de egyszermind a régi magyar hagyományokhoz kapcsolódva, ha nem is tudatosan, viszont teljesen elhajolva a pesti iránytól, tökéletesen korszerű és igen-igen magas tudományos értékű eredeti rendszereket alkotnak. Egyenesen megdöbbentő volna, ha nem lenne olyan természetes, mennyire tökéletesen „modern“ például Böhm Károly. Egy vele foglalkozó mű ismertetésében állapítja meg az új pesti történeti iskola egyik előkelő reprezentánsa, Eckhardt Sándor, hogy „milyen aktuális ma is Böhm Károly s milyen értékes tanulságok rejlenek a modern történetfilozófus számára is az elfeledett, még mindig nem eléggé méltányolt magyar kantianus műveiben..(Napkelet 1929. évf. 633. 1.) Ez azonban egészen természetes: a „modern“ tudomány ugyanabból a forrásból ered, amelyből ez az egészen kivételesen nagy elme merített. És érdemes elgondolkozni azon, hogy vajjon hogyan, illetőleg milyen ütemben fejlődött volna a külföldi tudományosság, ha Böhm nem Magyarországon és nem magyar nyelven, tehát az általános európai kultúrára teljesen hatástalanul fejti ki működését.

Ez a kolozsvári idealista iskola azonban csak Pesten merült a feledésbe, illetve ott maradt ismeretlen, hatástalan és csak ott non részeseült méltány-

lásban. Ez a szellem Kolozsváron népes és kitűnő iskolát teremtett. Elmondható, hogy a mai Erdély vezető férfiai ebben nevelődtek és ebben nevelik őket is az új generációt, így Erdély jelen kultúrájának filozófiai alapjait ez az iskola rakta le. Csak néhány nevet vessünk fel, mint a Makkai Sándorét, a korán elhunyt Makkai Ernőét, Tavaszgy Sándorét, Imre Lajosét, Varga Bélaét. Akik pedig Magyarországra kerültek ebből az iskolából, azok itt ápolják tovább hagyományait. Itt is csak Ravasz Lászlót, Imre Sándort, Bartók Györgyöt, Tankó Bélát, Révész Imrét, Mátyás Ernőt említsük s Áprily Lajost, ki egy folyóirat élén ápolhatja ennek az iskolának a szellemét.

Mi történt tehát? Az történt, hogy Kolozsváron — maradjunk e mellett a városnév mellett, mert a két férfiú ott fejtette ki nevelő, iskolaalapító működését — a „modem“ új-idealizmus szellemében egy izmos tudományt» irány fejlődik ki már abban az időben, mikor Pesten még a régi és elmaradott szempontok uralkodnak, de egyidejűleg a külföldön hasonló szellemenben — mert ugyanazon forrásból — fejlődő irányzattal, ám attól függetlenül: Mivel pedig Pest nem tud Kolozsvárról, azok a fiatal tudósok, akik ráeszmélnek a hazai hivatalos történelemtudomány elmaradottságára s a nyugati fejlődést utóí akarják éretni a magyar tudománnyal is, nem a kolozsvári idealizmushoz fordulnak, hanem a külföldi ösztönzésekhez. így történik, hogy Magyarországon két új-idealisztikus iskola fejlődik ki, egymástól lokálisan és személyileg teljesen függetlenül, kölcsönhatás nélkül, sőt egymásról nem is tudva.

Mi mármost a helyzet? Az, hogy a kolozsvári filozófiai-pedagógiai iskola és az új pesti történelmi iskola voltaképpen ugyanazon szellemi körbe tartoznak, ugyanazon szellemnek a letéteményesei, egymás kiegészítői a személyi kapcsolatok hiánya ellenére is. A helyzet megérett a szintézisre. Sőt már személyi kapcsolódást is láthatunk. Révész Imre, az Uj Utak egyháztörténelmi tanulmányának az írója, pályáját Böhm iskolájában kezdte s bárha azóta szellemi fejlődése bizonyos tekintetben el is hajolt a — mondjuk — orthodox böhmizmustól, az első ösztönzéseket az új szellem irányába mégis ott kapta és a kolozsvári évek nyoma ott van tudományossága arculatán. És most már két egyetemünkön, a debrecenin és a szegedin, nevelnek egymás mellett a kolozsvári iskola filozófusai és pedagógusai meg a pesti iskola historikusai; nevelik ugyanazokat az ifjakat.

A magyar tudománytörténelem egyik feladata lesz annak az objektív megállapítása, miért folyt egymástól szeparáltan és fejlődött antithetikusan a Trianon előtti Magyarország két nagy tudományos góciának élete. Bizonyára igen sok általános megfigyelésre fog ez a vizsgálat alkalmat adni a konkrét adatok, okok felismerése mellett. De minden valószínűsége megvan annak is, hogy az antithetikus fejlődési folyamatoknak egy gazdag, dúsan virágzó szintézisben való egyesülését is meg tudja majd állapítani a csonka ország határai közt.

JOÓ TIBOR

KORUNK erkölceit“ felpanaszolni, sajtónk szellemi és izlésbeli süllyedését felhánytorgatni: unalmas szerep, mint általában a „laudator temporis acti“-é. E mellett az ilyen meddő vádaskodások a felszínen maradnak. Korunk erkölceit nincsen módunkban összehasonlítani elmúlt korokéival, melyekben nem éltünk; sajtónk nem sokkal depraváltabb, mint a Nyugat legnagyobb és legműveltebb nemzeteié (bár ott a botrányokban gázoló bulvársajtó mellett olyan nemes hagyományú hírlapok gondoskodnak a legműveltebb körök tájékozásáról, mint a Times). A sajtó egy, nálunk fájdalom elég nagy része, ezt meg kell szoknunk, a füzetes rémregény szerepét tölti be: a legalacsonyabb műveltségű rétegek belletrisztikája, sőt egyetlen olvasmánya lett, s azt nyújtja, amit publikuma tőle vár s amivel pénzt kereshet.

De ez a rezignáció sem tud bennünket megbékéltetni azzal, amit az utóbbi hónapokban a budapesti hírlapok nagy részében észlelünk. Hosszú hetek óta szakadatlan sorban vonulnak fel előttünk a gyilkossági regények, nyomozások, vizsgálatok és bűnpörök, melyeknek emberi érdekességük nincsen vagy csak nagy ritkán van, melyek azonban szexuális aberrációk részletes szemléltetésében bővelkednek. Nem elég, hogy ez a hírszolgáltatás detektív-novellát és rémregényt nyújt vagy pótol, legújabbán a pornográfia dicsőségét is megirigyelte, amire példa eddig alig volt újságírásunkban.

Napokon át folyt a nyíregyházi törvényszéki tárgyalásáról szóló tudósítás a budapesti lapokban, ahol szokatlan nuditások kerültek nyilvánosságra. Ezt követte a „koffer“, egy perditának gyilkossági nyomozása, melyben anatómiai részletekkel és panoptikumba illő fényképekkel szórakoztattak bennünket. Alig zárult be „a koffer“, megjelent „a kalapács“, melybe eleinte némi szexualitás is beléfonódott, hogy utóbb átadja a helyét a csupasz rémségnek. Mikor e sorokat írjuk, hírlapjaink hangosak a düseldorf-i pertől s akadt ma lap, mely ezt hirdette nagy betűkkel vezetőcikkében: „Véres ujjaimról lenyaltam a vért...“

Kétségtelenül elérkezett az ideje annak, hogy a hírlapolvasást végre kötelező tantárggyá tegyük iskoláinkban, amit nem ritkán hallunk sürgetni s amiről ezeken a lapokon már egyszer elmondtuk a felfogásunkat.¹ Gondoskodni kell róla közhatóságilag, hogy a hírlap, melyet egy-egy tisztább házban talán több-kevesebb sikerrel elrejtettek a serdülő gyermekek dől, visszaadassék annak a publikumának, mely bizonyára leghálásabb lesz érte...

De nemcsak a gyermekekről van szó. A napisajtó önmaga és a társadalom dőtt a „nemzetnevelő“ szerepében tetszeleg, s bármennyire csupasz üzletté és füzetes-regény-surrogátummá vált is, nevdő vagy pusztító hatását nem lehet kisebbiteni. Ugyanaz az állam, mely milliókat költ néptömegeinek iskolánkfűl való nevelésére, nemcsak túrni, hanem a félreértett „sajtószabadság“ nevében istápolni kénytelen az érzelmeknek, az ösztönöknek s az izlésnek azt a korrumpálását, mely ma mindnyájunk szemeláttára és megdöbbenésére folyik.

Nem az ügyészt hívjuk s nem rendszabályokat sürgetünk. Sürgetjük a sajtókamarát, a hírlapoknak autonóm szervezetét, mely legalkalmasabb védőszere volna az álszabadság és a szabadosság ilyen túlhajtásainak. Egészséges társadalmi és érdekeltségi szervezetek ha nem is javíthatják meg sajtónkat, legalább eltüntethetik a „rémségek bábszínházát“ napjainkból.

SINISTER

¹ M. Sz. II. kot. 370. 1.

ALIG egy hónapja az olasz könyvkereskedők kirakataiban egy furcsa, egyszótagos című kötet jelent meg, Giovanni Papini új munkája, a Gog. Különösebb kiadói reklám nem hívta fel a figyelmet a kötetre, mégis alig van nap azóta, hogy egy-egy cikk, komoly vagy csipkelődő, ne foglalkozzék az új könyvvel. Olyan jelenségek ezek, amelyek csak egy nyugtalan és nyugtalanító író munkája körül észlelhetők, akinek minden megnyilatkozása akaratlanul is meglepetésszámba megy, mert gondolatai az emberi lélek titokzatos fölfedezőútjairól való tudósítások.

Giovanni Papini most ötvenesztendő. A férfikor derekára ért író azonban ma is fiatalnak számít, az új olasz irodalomnak Pirandello mellett ő a legtöbbet vitatott alakja. A legutóbbi negyedszázadban alig volt Itáliának olyan írója, akinek a hadakozásai olyan általános érdeklődést keltettek volna, mint az író és filozófus Giovanni Papimé. Saját lapjaiban vagy mások irodalmi orgánumaiban végigverekedte az olasz dekadencia, a novecento, a futurizmus irodalmi harcait s mint agitátor, mint író, cikkeivel, novelláival, regényeivel mindig a legelső sorokban küzdött.

Már a század elején megjelent novellás köteteivel (*Tragico quotidiano*, *Pilóta deco*) az élet mélységei fölött járó, furcsa, filozófikus elbeszéléseivel, a forma és a hangszerezés zseniális frissességével egyaránt mehökkentette az irodalmi hagyományok ortodox híveit. Mik ezek a furcsa írásművek, elbeszélések, elégiák, filozófiai mesék, mi ez az egész ideges, epikába menekülő formátlan líra? Akik azonban az emberi lélek vívódásait, kínzó új problémáit várják az irodalomtól, azok nem tudták letenni Giovanni Papini új köteteit.

Közben mint költő is több könyvvel jelentkezett. Ma kevés írója van Európának, akinek a literatura összebogozódott, kusza világában a költészet végső céljairól, rendeltetéséről olyan mély, átfogó, új mondanivalói volnának, mint Giovanni Papininek. (*Pane e vino*). Mint prózaírónak már a háború előtt is jelentős sikerei voltak: az *Uomo finito*, mely 1912-ben jelent meg, hat kiadást ért eddig. A tudós Papini meg valósággal renaissance jelenség a XX. században. Régi írókat ad ki, külföldi filozófusokat fordít és magyaráz, Danteről, Ruskinról, Walt Withmanról, Spencerről, Hegelről, Nitzscheről, Bergsonról, Dosztojevszkijről s másokról szóló tanulmányaival nemcsak mint a legjobb essayisták egyike áll porondra, de mondanivalója eredetiségével mint a modern olaszágnak egyik legeredetibb gondolkozója jelentkezik. És mindig izgató, mindig magával ragadó, folyton fejlődő, férfias jelenség.

Giovanni Papini autodidakta s ez egész írói egyéniségére jellemző. Az ilyen emberek a fölfedezés lázas örömeivel szereznek meg minden ismeretet s az drágább kincs is számukra, mint akikhez tanítók, tanárok és iskolák közvetítik el a kultúrát. Egy helyütt megvallja, hogy csak gyűlölni vagy szeretni tud, de a méltatlankodást, dühös elfordulást vagy a rajongást külön eszközknek tartja a megismeréshez a közömbösségnél vagy a nyugodt szemlélődésnél. Vitatkozásai közepett, egy-egy, Croce, a filozófus ellen írt cikkében olyan szavakra ragadtatja magát, melyeket csak a tiszta vadember rajongó szenvedélyessége magyarázhat meg.

A háború után a Krisztus története s a Szent Ágoston élete világsikert jelentett Giovanni Papini számára, régi hívei azonban a hegelianus Papini bukását látták a világsiker tündöklésében. Azok az esztéták, akiknek a könyv mindig kevesebbet jelent a mögötte álló Író egyéniségénél, most is sokat okoskodhatnak a Gog megjelenése után, mennyi van Papimból a kötet főszereplőjében, azonos-e vele, hány százalékig? Vagy talán-talán nem is akart mást az író, mint a XX. század elejének egész csódtömegét az utcára rakni, sorban egymás mellé a sok színehagyott, fakult holmit ábrándok, lázak, rajongások rettentő zsbvásárára. A könyv olvasása közben az az érzése az embernek, mint a hajnaltájban hazabandukolóknak: a szemeteskosár még ott van a kapu alatt s a viceházmester sepreget az udvaron. Most kél a nap...

PAPINI előszóban mondja el, kicsoda az a különös nevű úr, akiről új kötetét elkeresztelte.

Egy elmegyógyintézetben ismerkedett meg vele, ahol egy szerencsétlen költőbarátját szokta meglátogatni. Az igazi neve Goggius, röviden Gog. A Havai-szigetek egyikén született, apja fehér ember volt, anyja indián. Tizenhat éves korában hajóinas egy amerikai gőzösön. San Frandscóba, onnan Kaliforniába megy szerencsét próbálni. Rejtélyes módon néhány ezer dollárhoz jut, azt ügyesen megforgatja a chicagói tőzsdén s a háború vége felé már mint az Egyesült-Államok egyik leggazdagabb emberét emlegetik. 1920-ban visszavonul az üzleti élettől, pénzét külföldi bankokban helyezi el. Új életet kezd. Nincs felesége, gyermeke. Egy félvad ember nyugtalanságával, egy fejedelem gazdagságával felfedezőútra indul. Meg akarja ismerni a világot s lassan belebetegszik a XX. század kultúrájába. Mire az író megismerkedik vele, már szanatóriumról-szanatóriumra jár s az orvosok kézről-kézre adják.

Egyik találkozás alkalmával Gog egy csomagot ad át az írónak, amelyben angolnyelvű, meglehetősen száraz, de különös, gyakran tanulságos útijegyzeteket talál. Mire vissza akarja származtatni az útinaplót, Gog eltűnt a szanatóriumából.

Az író tiltakozik, hogy utolsó könyvei után Goggal azonosítsák. Csak úgy mutat rá erre a különös alakra, mint a spártaiak elretentő példaképpen a lerészegedett rabszolgára. Az össze-vissza följegyzéseket mégis sajtó alá rendezi, mert néhol okulásul szolgálnak.

Ez az előszó, a modem keret. Utána következnek Gog útijegyzetei.

Gog mindenekelőtt meg akar ismerkedni az emberi szellem legnagyobb alkotásaival, összeállíttatja magának a remekművek pontos jegyzékét, a legjobb kiadásban megrendeli a könyveket s mohón hozzáfog az olvasáshoz. Nem akarja elhinni, hogy az előtte levő munkák az irodalom legnagyobb remekei. Megkérdez egy kitűnő egyetemi tanárt, vajjon a jegyzék hiteles-e? Megnyugtatták. Viszont Őt unatja Homeros, a tízéves, érthetetlen trójai ostrommal, Dante másvilági útja, aki azért száll le a pokolba, purgatóriumba, hogy elevenek és holtak fölött ítéletet mondjon, Orlando, Don Quijote, Hamlet, Gülliver, Candide, Faust, Bovaryné, Raszkolnyikov.

Száz dollárt ad ki hiába. Még szerencse, hogy néhány fiatalember ugyanazon a véleményen van vele ezeket a régi dolgokat illetőleg. A fiatalok dolgaiban itt-ott kedvére valót is talál. Alapjában azonban kiábrándul az irodalomból. A modem zene, szobrászat, költészet sarlatánjaival való találkozás, a tudatlanok, tehetségtelenek szemérmetlen játéka, a butaságra számító panaszkodása a modem művészetben, a hangzatos frázisok torz vigécei csak fokozzák benne a gyanakvást vagy az utálatot.

Lemond arról, hogy az irodalom s művészetben keresztül ismerje meg az embert. De közben kiábrándul egy sereg politikai, tudományos, társadalmi

elméletből is. A Fordnál, Einsteinnél, Leninnél, Wellsnél, Shawnál, Knut Hamsunnál, Edisonnál tett látogatásai alkalmával vagy egy-egy csalódás éri, vagy mindenesetre egy illúzióval szegényebb lesz. Fantasztákkal találkozik, akiknek a tanácsára egész köztársaságot megvesz, városnegyedeket romboltat le, a régi házak helyére erdőket, tavakat, ligeteket varázsokat. Már nemcsak az intézményeket, magát a földet is meg akarja reformálni, hogy csökkentse a sok tengert, a Grönland jegét s a Szahara homokját.

Csalódásainak végén megpróbálja a szegénységet is. Egyszerű emberek közé kerül, akik megosztják vele az ételüket s mikor egyszer kicéhezve egy kislány megkönyörül rajta s egy darab fekete kenyeret ad neki, olyan édes örömet érez, mint soha eddigi életében.

Ez volna az élet értelme? A szeretet? A szegény emberek összetartása?

VÉGRE egy irodalmi mű, amelynek nem az erotika a gerince. Századok óta nem lehet írni drámát, nemzeti eposzt a szerelem vezérgondolata nélkül. Végre egy író, aki magáról az életéről mer írni, mert az életérzés még a szerelemnél is hatalmasabb.

Az újságíró szenzációéhségével megy el egy-egy nagysághoz, de ez az éhség a tömegé, nem az övé. ő fölényesen jön ki a hírességektől, kiábrándulva, de mindig egy tanulsággal gazdagabban. Az étellel való szembenállásában világosan megnyilatkozik antiheroikus felfogása, de ő maga mindig tisztább ember lesz, mindig magasabbra emelkedik.

Ha kérdeznék tőlem, mi a Papini legújabb munkája a költői formák szorosan megszokott törvényei szerint, nagyon nagy zavarba jönnék. De nyilvánvaló, hogy ez az új, a monumentalitást próbálgató modem regény, a XX. század prózában irt eposza.

Papini, a vadember, észrevette, hogy az epika ősi formája, a mese, a modem élet összekuszált problémái közt nehezen kezelhető. Mennyi fáradtsággal s tagadhatatlan unalommal exponálnak az igazi monumentális témákkal dolgozó nagy regényírók. Száz oldal, mire a nagy seregszemle megtörténik, az olvasó végre megismeri a hősöket s mi a mondanivalóhoz jutunk.

Még sok mindent kellene róla írni, a vademberről, aki gyakran tisztábban lát minden egetverő intellektuellnél. Akik a Krisztus története után most megint gyanakodnak rá, azoknak egy mondatot írok ide.

Beszélgettem vele a háború utáni munkáinak váratlan és meglepő fordulatáról. Akkor mondta:

— Az író, ha a lelkiismeretével tisztában van, még ellenmondásba is keveredhetik.

Ez az író mindig az Istenével állt szemben s mikor vallástalannak hitték, akkor is az Isten felé bandukolt.

HOGYAN ÉPÜLT BUDAPEST?

I DEI könyvpiacunk egyik érdekessége dr. Siklóssy László könyve, a Fővárosi Közmunkák Tanácsa történetéről. Az angol példára megalkotott önkormányzatú hivatal 60 éves története már önmagában is érdekes olvasmány, de különösképpen azzá lesz azáltal, hogy ez a hivatal az ország legnagyobb büszkeségeit és értékének, Budapestnek felügyeleti ellenőrző hatósága és mint ilyen a város rendezésének fő irányítója. A munka éppúgy városrendezési tanulmány, mint a hivatal adatainak csoportos felsorolása. A könyv írója ismert művelődéstörténész és e mivoltát ebben a művében sem tagadta meg. A könyv ízig-vérig városrendezési művelődéstörténet és egyúttal Budapest egy korszakának, valamint a Fővárosi Közmunkák Tanácsának története.

A hármaskeretbe foglalt munka Budapest legérdekesebb korszakát írja le. Bemutatja Budapest történetét a múlt század elejétől napjainkig muzeálisán összegyűjtött képanyaggal. Ez a korszak nemcsak Budapestnek, hanem általában a legtöbb nagyvárosnak legérdekesebb városrendezési korát jelenti, mert a legtöbb lezajlott évszázad a világvárosok születésének kora volt. Az industrializálódás és a találmányok csodálatos idejében a világ egyes pontjain különös csoportosulások mennek végbe. A társadalmi szervezkedésből mondhatni új, tökéletesebb, nagyobb és sokkal komplikáltabb szervezetek létesülnek, mint a régi városi tömörülések voltak. Egy új gondolat, egy ötlet minden fantáziát megszegő hatványozással fűzte sorba a következményeket. Épületek, gyárak, munkástelepek, ipartelepek, kikötők, dokkók egy-egy munkaövrényt teremtettek, aminek vonzóterébe határtalan vagyonok hullottak bele, hogy a mindjobban izzó parázs tüzét fokozzák. Az eddig elképzelhetetlenül felhalmozódott gazdagság új fogalmakat és városképiét teremtett. Lehullottak az erődfalak és az ősváros magja egybeolvadt a környező falvakkal. A falak helyén körutak épültek. Rozoga, kopott házak helyén többemeletes bérpaloták nőttek ki a hajdani mezőkből. Lóvasút, villamos, földalatti vasút fiit ki a kacsaringós utcákból kihásított sugárutakon. A gidres-gödrös, piszkos folyamparti halpiacokat kiegyengetik, kikövezik s a rakpartok vonalán hosszú, fásoros sétányok, korzók lombosodnak. Az erődök, városkapuk, laktanyák eltűnnek s a régi házak földszintjeit is átforgalmazzák az üveges kirakatok. A házak mind magasabbra épülnek s néhol már a felhőket karcolja az emeletek sora. A vízműsások helyén „főgyűjtőcsatorna“ viszi az új város új, ismeretlen piszkait, betegségeit. A kövezetét felváltja a síma aszfalt, amit az olajtól csöpögő autóbuszok tükörfényesre csiszolnak. Ezen a nem nekivaló terepen csúszik a konfliktus és fiaker lova, míg lassankint teljesen eltűnik az utca képéből. Egy hirtelen támadt csodálatos hálózat ezernyi drót acélpókhálóként borul rá a városra.

A világvárosok keletkezése és rohamos fejlődése rendkívül érdekes tanulmányok bányáját jelenti. A naponként megismétlődő csodálatos jelenségeket tudomásul vesszük és napirendre térünk felettük anélkül, hogy gondolkodásra készítenének. Csak nagynéha érezzük meg, hogy ezek mögött a jelenségek mögött egy fejlődő szervezet törvényszerűsége működik. A külső változásnak belső okai vannak és ezeknek a belső okoknak a kutatása egy új tudománynak a mélységeibe világít bele. Ez az új tudomány a városrendezés.

Az öntudatlan városrendezés már formálta, gyúrta a városokat még

mielőtt a tudomány rendszeres munkába fogta volna. Az észszerű cselekvés: a tudás, következtetés és az ösztönös akarás: a szenvedélyek és érzések kényszerűsége között nagyon sokszor küzdelem fejlődik ki. Néhol bizony a primitív megérzések hódítanak teret, de az észkokokkal megindokolt tervezés jut uralomra, minél magasabbrendű a szervezet. A nagyvárosok életében ez a folyamat éppúgy lejátszódik, mint az észlányekében. Éppoly nehezen felismerhetően, de éppoly érdekesen is. A természet magasabbrendű szervezeteinek irányítására mind magasabbrendű szervet teremt, s végül a legsodálatosabb működésű szervre, az agyra bízta az irányítást. Hovatovább a világváros fokozatosan kifejlődő, magasabbrendűvé alakulásának irányítására külön szerv vált szükségessé. Vannak nagyvárosok, ahol az ösztönös városrendezésből nagyon hamar kikristályosodott a tisztán spirituális, spekulatív városrendezés s csakhamar megalakult az ezt irányító szervezet is. Londonban 1851-ben életre keltik a Metropolitan Board of Works-ot, melyből kialakul pár év alatt a legfőbb szabályozó- és építőhatóság, hogy a 28 részből álló Londont összeforrasza. Ennek mintájára szervezik meg Budapesten 1870-ben a Fővárosi Közmunkák Tanácsát. Ennek a hivatalnak a történetéből egy magasabbrendű szervezet kialakulása bontakozik ki, amely mintegy forrasztó kohóját képezi az egymásra utalt városoknak.

Budapestet három kisebb városból forrasztotta össze ez a hatóság: Pestből, Budából és Óbudából. Ennek a kialakulásnak kutatása rendkívül sok érdekes küzdelmet és átforgalmat elevenít fel, emlékezetes eseményeknek felsorolása útján. Hidak felépítése, öreg kaszárnyák lebontása, Andrassy-út, Nagykorút, Dunapart, Belváros kiépítése, mind a fejlődő szervezetnek egy-egy hatalmas küzdelmét jelenti. Ezek a munkák természetesen a legszorosabb kapcsolatban voltak a Fővárosi Közmunkák Tanácsa működésével, a hivatal megalkotóival és azok vezetőivel. A könyvben Haranghy iniciáléival ékített fejezetekben sok kedves apró epizód felsorolásával vegyítve, megjelennek a nagy alakulást jelentő munkák történetei és felsorakoznak az emlékezetes vezéralakok is. József nádor, Andrassy Gyula, Tisza Lajos gróf, Podmaniczky báró s a többi vezéreken át egész a Tanács jelenlegi elnökéig, Rakovszky Ivánig.

A könyvet igazán élvezettel nézegetheti és olvasgathatja mindenki, aki szereti Budapestet, vagy akit érdekel egy főváros kamaszkorának története. A könyv mintha nem is akarna mást nyújtani, mint népszerű felsorolást, lehetőségig regényeskedő, hangulatos visszaemlékezést. Sokan örülnek, hogy megtalálják így együtt a fővárosért rajongó és sokat áldozó nagyemberek arcképét. Karikatúrákat, lóvasutat, döcögő konfliktusokat és még sok minden mást, ami valaha elválaszthatatlanul hozzátartozott Budapest képéhez és ami ma már visszavonhatatlanul a múlté.

Ezeket az értékes kedves láncszemeket fűzi össze a könyv alcíme: „Hogyan épült Budapest?” E mögött az élvezetes olvasmányosorozat között húzódik meg a hivatal története és a városrendezés legérdekesebb titkai. Ez a meghúzó és másodlagosan kezelt probléma jelenti azonban a komolyabb értéket és gondolkozóba kell esni azon, nem lett volna-e helyesebb elsősorban ennek az értéknek a feldolgozásával a városrendezés most kialakulóban lévő tudományának továbbfejlesztésére használni fel a könyv megírásának az alkalmát. Hisz egy világváros legfőbb városrendezési hatóságának története a legkomplicáltabb városrendezői feladatok megoldásának kutatását jelenti. A várostervezés, útvonalkihásítás ennek a tudománynak lényeges és nehéz feladata, de fontosabb és sokkal több kutatást és körütekintést igénylő munkája a városrendezés legfőbb hatóságának az építési szabályrendeletek és övezetek megállapítása.

A városkép, valamint az egészséges város fejlődésére e két utóbbi eszköz rendkívüli jelentőséggel bír. A Fővárosi Közmunkák Tanácsának a joga, hogy megállapítsa az építésügyi szabályzatot, hogy előírja az övezeteket és azok határait. Ezzel leghatározottabban irányt szab és eldönti a város kialakulását a jövőben.

Ezeket a titkos rúgókat, ezeknek a szerkezeteknek a működését és eredményeit kellene felkutatnia és feltárnia a könyvnek, hisz ezek határozzák meg és alakítják ki azokat a városrészeket, utcákat, udvarokat, házakat, otthonokat, ahol a millió ember leéli az életét, ahol kínlódik, nyomorog vagy boldogul. A szabályzat egy mondata, az övezeti térkép egy vonala a városjelleg kialakulását jobban és általánosabban befolyásolja, mint a sugárút vagy középület bármily nagy, de mégis csak lokális jelentősége. Budapest kialakulására a Fővárosi Közmunkák Tanácsa az építésügyi szabályzat megalkotásával és az övezetek megállapításával hatott leglényegesebben, tehát történetében is ez játssza a legjelentősebb szerepet. Az ezirányú működése belevilágít a magasabbrendű városrendezés legrejtettebb munkájába. Ennek a működésnek a feldolgozására több különböző képzettségű szakember munkájára lett volna szükség, mint ahogy különböző képzettségű szakemberek összeműködésében állott mindig a Közmunkák Tanácsának működése is.

Amennyiben a könyv a hivatalnak ezirányú tevékenységét dolgozta volna fel, az esetben nem lett volna annyira népszerű és nem tudta volna a városi hatóság és a Közmunkatanács természetadta ellentéteit békülékenyen, kissé „forróságosan“ elkerülni. Sőt ezt az ellentétet alapos tanulmányoknak kellett volna alávetni, hisz a két szerv között mutatkozó feszültség leglényegesebb megnyilvánulása annak az erőnek, ami a vajúdas útján a nagyvárost létrehozza. A reprezentáló, megbámulásra épített város kialakulása nem dominálhatott volna az így megszerkesztett könyvben a Sugárút, Nagykörút, Opera, Királyi vár és más egyéb büszkeségünk felépítésének történeti megjelenítése útján, hanem a sok ismeretlen utca és városrész megszületése, sokszázezer otthon sorsa és története képezte volna tárgyát. A több mint 600 oldalas könyvben az övezeti kérdésekről és építésügyi szabályzatról mindössze négy oldal szól. A legtitikosabb, leghatásosabb erő, a hivatal legnagyobb hatalma eltölpül a hatásos eredmények történetében. Pedig ez az a hatalom, ami a hivatalnak ma is a leglényegesebb működését jelenti: az építésügyi szabályzat és az övezetek megállapítása, ez irányítja és készíti elő az egész város kialakulását a jövőben, mint ahogy ez formálta és fűtötte a múltban is.

A könyv emlékeztető és gyönyörködtető munka. A Fővárosi Közmunkák Tanácsa története azonban kell, hogy rávilágítson az egységes városfejlődés múltjára, a hivatal alakulására és hatalmára, de kell hogy megvilágítsa a következtetések és tapasztalatok lángjával a jelen és jövő feladatait is, a jelen munkám és kínlódásaim át az eljövendő kor Budapestjét.

A. R.

KÜLPOLITIKAI SZEMLE

— *A legutóbbi spanyol fejlődés: a királyság bukása. — A német-osztrák vámunió terve» a német belpolitikai összefüggést a német-orosz viszony. — A vámuniós terv európai következményeit a helyzet a genfi tárgyalás előtt. —*

ZAVAROSABB és nyugtalanabb korszakot, mint azt, mely az elmúlt hónap eseményeivel vette úgylátszik kezdetét, még a mi zavarokban és nyugtalanságban valóban nem szükölködő korunk sem igen ismert. Ezt a chaotikus összevisszaságot, amelyben fenyegető, hogy úgymondjam, elementáris veszélyek, jószándékú kiegyenlítő igyekvések és látszólag kevés bölcseséggel elkövetett pozitív cselekedetek nehezen kibogozható kuszaságban keresztezik egymást, szinte paradoxonként koronázza meg a spanyol monarchia nem váratlanul bekövetkezett csendes elmúlása, tragikus bukása.

A spanyol királyság, a Bourbon-dinasztia, immár nyolc év óta küzdött az enyészet ellen. Amikor Primo de Rivera generális 1923 szeptember 13-án erőszakkal magához ragadta a hatalmat és a királynak látszólag utólagos beleegyezésével megalapította a diktatúrát, XIII. Alfonzot, ezt az intelligens, de túlságosan becsvágyó, férfias, de nem egészen egyenes jellemű, sok tekintetben modem gondolkodású, de autokratikus hajlamú uralkodót, megmentette a nyilvános megbélyegzéstől. Ezzel tehát prolongálta a monarchia élettartamát. A parlamenti vizsgálóbizottság, mely a marokkói, illetve szorosabban véve a szerencsétlen melillai hadjárat katasztrófájának vizsgálatát végezte, a beavatottak tanúsága szerint bebizonyította volna Alfonz király személyes felelősségét a katasztrófa felidézésében. A bizottságnak ez a megállapítása a hadjárat s a vele járó pénzügyi terhek következtében amúgy is népszerűtlen monarchiát teljesen aláásta volna. A pártokra szakadt „cortez“ már a gyengülő tekintélyű monarchikus liberális kormánynak sem volt elegendő támasza, a király számára pedig inkább alattomos ellenfél volt. A Garcia Prieto-kormány megbuktatása, a cortez szétugratása, a vizsgálóbizottság elé terjesztendő okmánykötegek állítólag elkövetkezett megsemmisítése abban a percben megmentette az uralkodót, sőt a tehetetlen, magában meghasonlott kormány helyére lépő „rend-rezsim“ egy ideig tényleg népszerű is volt. Ha a diktatúra élére nemcsak egy hű, becsületes és bátor embert, mint amilyen a szerencsétlen Primo volt, hanem valóban alkotni tudó nagy államférfit állíthatott volna XIII. Alfonz — ha kisebb kiadásban is, egy spanyol Mussolinit — lehet, hogy a kormányzás értéke és alkotásai jóváteheték volna a tyrannist, a nép részvételének kizárását a kormányzásból, az 1876-os alkotmány megszegését. Primo és miniszterársainak kormányzása azonban balsikerről balsikerre vezetett. Xenophob gazdasági politikája, mely a különböző monopóliumok felállításában az idegen tőkét fokozatosan elidegenítette, egyik okává lett a pezeta feltartóztathatatlan leromlásának; hogy uralmát befelé valahogyan erősítse, kénytelen volt költséges investíciókhoz folyamodni, amelyek legalább időlegesen egyes vidékek elégedetlenségét ellensúlyozták; ilyen volt útépitési programja, — a modemül kiépített úthálózat talán az egyetlen maradandó emlék, amit a diktatúra Spanyolországban hátrahagyott — a sevillai és barcelonai kiállítások mindmégannyi tehetetelvé váltak a diktatúra rendszeretlen kormányzásának. A pezeta esésében nagy része volt a nemzetközi spekulációnak, a nemzetközi tőke liberális és antidiktatórikus hajlamainak,

amelyek a spanyol pénzegységet szemelték ki tőzsdejátékaik alapjául: másképp azt a tüneményt, hogy egy közel száz százalékgig alannal fedezett valuta — a spanyol jegybank ma is egyike a négy, aranyban leggazdagabb emissziós intézetnek — ennyire süllyedjen, meg sem lehet magyarázni. Amidőn a diktatúra már nem bírta magát tevékenysége által fenntartani és hitele majdnem semmivé vált s az országban a forradalmi kitörések egymást követték, foglalkoznia kellett saját megszüntetésének gondolatával. A király ezt egyes hívei tanácsából és a közvéleménynek, elfojtottan bár, de hozzájutó hangjából megértette, és hirtelen, egyik napról a másikra elejtette hú diktátorát.

Prímót egykori ellenfele, Berenguer tábornok váltotta fel azzal a céllal, hogy az alkotmányra való visszatérést előkészítse. Feladata lett volna a cortes-választások megtartása; ezt az ország hangulata s a növekvő nehézségek láttára azonban hónapról-hónapra halasztotta. A letompított és álcázott válság, melyet itt-ott forradalmi kitörések nyugtalanítottak, mint pl. decemberben a jacai, teljes erejével nyilvánvalóvá lett — és tulajdonképp trónválsággá vált — február közepén, amikor egyes monarchikus pártok vezetői, ellentétben addigi felfogásukkal és eljárásukkal, kijelentették, hogy csak úgynevezett „cortes constituyentes“, azaz alkotmányozó nemzetgyűlési választásokban vesznek részt. Ez a Berenguer-kabinet bukásához és, még élénken emléünkben lévő, elég ügyes taktikai sakkhúzások után, Aznar admirális elnöklete alatt a monarchikus koncentráció kormányának létrejöttéhez vezetett. Az alkotmány helyreállításának útján az első lépés a községi választások megtartása volt, amelyeket június elején az általános választások követték volna. Az április 12-én az egész spanyol monarchia területén megtartott községi választások azonban már eldöntötték a kérdést, amelyre pedig csak az alkotmányozó nemzetgyűlésnek kellett volna válaszolnia. A félsziget nagy városaiban a döntő többséget a republikánus jelöltek szereztek meg. A polgári köztársaságnak és a szocialistáknak erre az alkalomra létesült koalíciója tehát győzelmet aratott — és pedig, még ha a falvakban a parasztság a monarchistáknak adta is a többséget, olyan győzelmet, amelyet Alfonz király mint plebiscitumot magára nézve döntőnek ismert el.

1931 április 14-én XIII. Alfonz spanyol király legidősebb fia kíséretében elhagyta országát. A Capetingek dinasztiája ezzel úgy látszik, elvesztette utolsó trónját is. A Habsburgok után az európai kontinens másik leg-hatalmasabb dinasztiája is összeomlott. A történelmi erők e rettenetes játékában és abban a gesztusban, amellyel a Bourbon király alávetette magát népe megnyilvánult akaratának, van valami mélységes pathetikus. Valószínű, hogy XIII. Alfonz megkísérelhette volna, a katonaság nagy részének segítségével, a diktatúra visszaállítását és az esetleges forradalmi kitörések könyörtelen véres elfojtását. Tudnia kellett azonban, hogy ezzel népe hangulatát, amely ellenállhatatlanul a másik irányba tévedt, nem változtathatta volna meg, gazdaságilag és politikailag pedig az új diktatúra nem lett volna képes olyan alkotásokat vagy eredményeket felmutatni, amelyek szilárd alapokra fektethették volna uralmát. Egy dinasztia lemondása nagy és tragikus elhatározás: nemcsak a hatalomhoz, hanem az elvekhez, hagyományokhoz és a hithez való ragaszkodás állják útját. Ha Alfonz király mégis a távozást választotta, el kell hinnünk neki, hogy ezt a spanyol nép érdekében a polgárháború elkerülése végett tette. Hogy mi lesz Spanyolország jövője a hirtelen született köztársaságban, azt pontosan nyilván nehéz megmondani. Hozzávetőleges jóslást azonban könnyebb megkockáztatni ott, mint bárhol másutt. Az Alcala Zamora elnöklete alatt megalakult köztársasági kormány a pillanatnyi sikertől megittasodva, igyekszik a hatalmat is magához ragadni. Már ma két nehézséggel áll szemben: az egyik a szeparatista mozgalom, amely

Barcelonában teljes erővel felütötte fejét, hiszen ott Macia ezredes kikiáltotta a Catalan Köztársaságot, amely legfeljebb szövetségre hajlandó lépni az ibériai félsziget másik — vagy többi — köztársaságával. A legnagyobb veszély azonban a kommunizmus részéről fenyegeti, amelynek a köztársasági forradalom a melegágya. Annál inkább félt a kommunizmus erőrekapása és terjedése, mert — eltekintve attól, hogy Moszkva rendkívül erős és pénzt nem kímélő propagandával dolgozott Spanyolországban — a lakosság s különösen a parasztság a civilizációnak oly alacsony fokán áll, amely őt éppúgy, mint Oroszországban, a bolsevista propagandának legkönnyebb prédájává teszi. Merész dolog lenne tehát a most megalakult köztársaságnak nagy stabilitást és állandóságot jósolni: ma a lelkesedés, de nem saját ereje tartja és meglepő lenne, ha sorsa sokban különböznék a szomszédos Portugáliában 1910-ben királygyilkosság útján létrejött köztársaságtól, amely 21 év alatt 22 forradalmat ért meg és amelyben e pillanatban is éppen belső forrongás dúl.

A király rendkívüli politikai ügyességére vall tehát a mód, ahogy az adott helyzetet likvidálta: küzdött és ellenállt mindaddig, amíg a mai helyzetben ezt a siker reményével tehetette; gyors elhatározással levonta a konzekvenciát, amikor az ország hangulatának megnyilvánulását látta és hirtelen gesztussal, hogy úgy mondjam, kivonta magát a forgalomból, amikor érezte, hogy az Ő valutájának nincs már meg a vásárlóereje. Ennél többet azonban nem tett, manifesztumát úgy fogalmazta meg, hogy abban a spanyol népfélség előtt meghajlik, cselekedetével elkerüli a polgárháborút, tehát a nép széles rétegeiben bizonyos népszerűségi motívum marad vissza, amit később esetleg felhasználhat — jogilag pedig semmiféle bevégzett tényt nem teremt. A forradalmárok a győzelem első örömeiben szívesen vették a király távozását, még ha nem is mondott le. Ha késedelmeskedett volna Alfonz, lehet, hogy nem elégedtek volna meg az egyszerű eltűnéssel. De így ennek örültek, másrészt félniök kellett, hogy ha a király hozzá hű hadseregrészekkel ellenáll, úgymint gyengén megalapozott hatalmuk kérdésessé válhatik és az extrémista elemek kezébe kerülhetne az uralom. A király így valószínűleg biztosította magának a pillanatnyilag megbízhatatlannak mutakozó hadsereg, a klérus és a parasztság monarchikus elemeinek hűségét: az előreláthatólag hamarosan nehéz helyzetbe kerülő és a kormányzási technikával nem mindenben ismerős forradalmi kormány tehát egy érintetlenül megőrzött monarchista áradattal kell hogy számoljon, amely rövidesen össze fogja hasonlítani a republikánus kormányzás eredményeit XIII. Alfonz uralmának sikereivel. Nincs tehát kizárva, hogy az „ideiglenesen eltávozott“ királyt egy hullám ismét felkaphatja és visszaviheti a madridi királyi palotába, ahol talán az egész spanyol nép mint megszabadítót fogja üdvözölni. Most egyelőre meg kell várnunk, milyen bizonyosságot fog tenni kormányképességéről a forradalmárok rezsimje.

AZ EURÓPAI POLITIKA fodrozódó felszínű, nyugtalankodó, de éppen lecsillapodni készülő vizeibe súlyos követ dobtak a Németbirodalom mai vezetői. Bombaszerű meglepetésként érte az európai közvéleményt, de még a legbeavatottabb köröket is március 21-én az a közlemény, hogy a Németbirodalom és Osztrák köztársaság jegyzékváltás útján kötelezték magukat, hogy egymással egy vámúnió létesítésére irányuló tárgyalásokat kezdenek. A hír első hatásában mindenütt aggodalmat és az egyes országok vérmérsékletéhez képest fokozódó izgalmat okozott. Csak lassan alakult ki a különböző érdekek által különböző módon befolyásolt állásfoglalások képe. A legnagyobb és legmaradandóbb ellenérzést Franciaországban váltotta ki, legszenvtelenebb és legtárgyilagosabb, tehát közvetítésre legalkal-

masabb az angol állásfoglalás marad, amelyről szinte azt lehet hinni, hogy Londonban végeredményben egészen szívesen látták az alkalmat arra, hogy európai kontinentális kérdésben megfelelő súllyal közvetítsenek, olyan kérdésben, amelyben Franciaország van eminensen érdekelve.

Ahhoz, hogy a német-osztrák vámuniós terv bejelentése által okozott kissé chaotikus helyzetet és az új német akció következményét megítélhessük, elsősorban az okokat kell megvizsgálnunk, amelyek a német kormányt erre a kissé váratlan lépésre vihették. Gazdasági szempontból a Magyar Szemle más helyen foglalkozik ezzel a tervvel, itt csak egy nehezen megcáfолható konklúziót emelek ki. E szerint a vámunió megkötése mellett felhozott gazdasági érvek nem meggyőzőek, semmiesetre sem elegendők arra, hogy azzal a politikai hátránnyal felérjenek, amelyet Németország (elsősorban Németország és csak másodsorban Ausztria) helyzetében az unió-terv kipattanása legalább is pillanatnyilag okozott. A Németbirodalom rendkívül súlyos gazdasági helyzetben van: a Young-terv alatt teljesítendő fizetési produktumainak csökkenő világszintű ára mellett növekvő és határozottan elviselhetetlen terhet rónak rá. Számára tehát tényleg életbevágó kérdés, hogy új piacokat szerezzen, de főként az, hogy a teljesíthetetlené vált Young-terv mielőbb revízió alá kerüljön a nélkül, hogy a birodalom fizetési képzetlenségét jelentene be és lehetőleg a nélkül, hogy ilyen irányú javaslattal neki kelljen ismét a volt Szövetségesek elé kerülnie. Az osztrák piac elfoglalása — hiszen a vámunió ezzel lenne egyértelmű — azonban a birodalom számára termelésének elhelyezése szempontjából nem jelentene olyan többletet, amelyért érdemes lenne Franciaország bizalmát eljátszani, még akkor sem, ha a virágzó német ipar teljesen kiszorítaná helyéből a virágzó osztrák ipart⁵ amennyiben azonban ez bekövetkeznék — tehát az unió a Németbirodalom szempontjából értékesebbé válnék — az egyesülés viszont Ausztria szempontjából inkább öngyilkossággal lenne egyenlő. Mert ami Ausztriát illeti, nehéz felfedezni azokat az érveket, amelyek egy fejlett iparú kis országot gazdasági szempontból arra bírják, hogy egy a sajátjánál nyolcszor nagyobb gazdasági egységgel egyesüljön. Ez az okfejtés szinte kényszerűen ahhoz a következtetéshez vezet, hogy az unió terve a Németbirodalom vezetőinek fejében született meg, elsősorban és főként politikai — részben presztízs, részben taktikai — okokból és csak másodsorban, illetve közvetve, gazdasági okokból.

A Brüning-kormány, bármily mesterileg vezette is a kancellár a parlamentáris küzdelmet és fogadtatni el a tisztán kapitalizsdkusan felépített költségvetést a szociáldemokratáknak legalább is hallgatolagos beleegyezésével, bdpolitikailag fokozódóan nehéz helyzete volt. A parlamentből kivonult nacionalista ellenzék kíméletlen propagandával a nemzeti érdekek feladásával vádolta és önértetes, bátor külpolitikát követelt, már mint azt, amit a nacionalisták — minden ország extrém-nacionalistái — „önértetes és bátor”-nak neveznek. Németországban a német nemzeti pártiak (Hugenbergék) és a nemzeti szocialisták (Hitlerék) a Young-terv felmondását és a jóvátételt fizetések beszüntetését nevezték volna önértetesnek és bátorak. Felelősségének tudatában levő józan és gazdaságilag is képzett államférfi, mint Brüning, ezt természetesen nem tehette. Ha a jelek nem csalnak, a vámuniós lépés egyik főindoka ennek a nacionalista közvéleménynek a lecsillapítása volt: bátor lépéssel megmutatták a világnak, hogy van még német önértet, amely szembe mer szállni — esetleg — még a saját politikai érdekével is. A belpolitikai hatás átütő erejű is volt; az egész német közvélemény helyesli a kormány inidatíváját, amely végre megmutatta a világnak, hogy Németország természetes jogait nem engedi elkobozni, hanem érvényesíteni törekszik azokat. A külpolitikai indokra azonban csak elvont spekulációval

lehet rájönni, mert tudni nem lehet, vajjon tényleg ilyen elgondolás vezette-e a német kormányt és nem kölcsönöz-e az ember olyan gondolatmenetet a Wilhehnstrassenak, amely az ottani illetékesek elhatározásának indokai között nem is szerepelt. Mint legutóbbi szemlémben kifejtettem, Párizsban egyes jelekből arra lehetett következtetni, hogy „Briand elgondolása szerint a francia tőkének aktíve és céltudatosan kell közreműködnie egy a kapitalista termelési és társadalmi rendszer védelmének céljait szolgáló szorosabb európai kooperáció létrehozásában“. A fenyegető orosz ipari dumping sehol sem gyakorolt olyan hatást, mint Franciaországban. Párizs áldozatokra hajlandó, hogy az anti-dumping frontot legalább is Európában létrehozza. Ennek legfőbb akadálya az orosz-német viszony, amely az 1926 júniusában öt évi tartamra kötött úgynevezett berlini szerződésen alapszik. Franciaországnak, de tagadhatatlanul az egész európai civilizációnak, nagy érdeke fűződik ahhoz, hogy ez a szerződés, amely nem engedi meg azt, hogy Németország egy szovjet-ellenes bojkottmozgalomban részt vegyen, ne újítottassék meg. Viszont érthető, ha Németország ezt a szinte egyetlen politikai ütőkártyát nem akarja kiadni a kezéből, illetve nem ejti el megfelelő ellenérték nélkül. Ugyanez az indoka annak az exportegyezménynek, amelyet a szovjetkormány most kötött a német kormány közvetítésével német iparosokkal és amelynek értelmében Oroszország a Németbirodalom garanciája mellett 300 millió márka értékű német ipari terméket rendelt Németországban, amely összeg később 500 millióra emelkedhetik. Ha Németországtól reparádót követelnek, megfizethetetlen összegeket, akkor nyilván d kell túmni, hogy Németország az erre szükséges devizákat úgy és onnan szerezzé be, ahonnan lehetséges. Ha pedig ezt nem akarják, akkor más megoldást kell lehetővé tenniök. Hogy ebben a nagy politikai küzdelemben a stratégiai kitűzött célt milyen taktikai eszközökkel érik el, ez az, amit a német kormánynak most kellett döntenie: az olasz-francia megegyezés hatása alatt, az európai unió tanácskozásai előtt és az orosz-német szerződés megújítására irányuló tárgyalásokkal egyidejűleg. Uglátszik — legalább is ez a Németországot és a német politikát kívülről, de lehetőleg általánosabb szempözből tekintö szemlélönök a benyomása — Brüning kancellár ebben a helyzetben taktikailag hdyes lépésnek találta, ha az alkudozási mérleg serpenyöjébe a német-osztrák vámunió métermázsás súlyát beledobja. Talán nem tévedek, ha azt hiszem, hogy ez az a többlet, amellyel a tárgyalásokat megindítani akarta és amelyről megfelelő ellenérték ellenében esetleg le lehet mondani.

Kérdés csak az, vajjon a Németország kooperádójáért elsösorban Franciaország által fizetendö ellenértéket növelte-e ez a lépés, vagy ellenkezöleg nem kockáztatta-e egyáltalában magának a megegyezésnek a létrejöttét, azaz a Young-terv reformját, söt továbbmenöen nem veszélyeztette-e Németország politikai hitelét és végül nem merevítette-e meg a francia álláspontot a leszerelés kérdésében? Az elsö benyomás alapján határozottan igennel kellene felelnünk. Franciaország a szerzödések megsértését látta mind Németország, mind Ausztria részéről a megegyezésben; a megegyezés elhatározásának és nyilvánosságáhozatalának módjában pedig rosszhiszemüséget vélt felfedezni; végül pedig — és diplomáciai taktikai szempontból talán ez a legsúlyosabb érv — Briand maga személye ellen irányuló tapintatlanságnak és kíméletlenségnek minösítette, amellyd — ezt nem lehet tagadni — a németek Frandaországban annak az államférfinak tekintélyét gyengítették, aki mind a mai napig mindenesetre a velük való megegyezés politikájának legerösebb barátja volt. Ezt azzal a frázissal, amellyd a bejelentést kísérték, hogy az unió terve Briand páneurópai elgondolásának vonalán halad és azt akarja elősegíteni, annál kevésbbé lehetett jóvátenni, mert ezt Briand az adott helyzetben legfeljebb enyhe gúnynak vehette.

Franciaországban még a baloldalt beleértve sincs ember, aki az unió tervét nem tekintené az „Anschluss“ előhírnökének; az Anchlussról pedig Briand majdnem ugyanabban az órában, amelyben Curtius és Schober megkötötték az egyezményt, emfatikusan kijelentette a Szenátusban, hogy ennek a veszélye most már elmúlt. Ilyen politikai megszegyenítést nem igen felejt el államférfi. A francia thézis szerint a vámunió ellentétben áll az osztrák népszövetségi kölcsön létrejötte alkalmával aláírt úgynevezett I. számú jegyzőkönyvvel, amely megtiltja Ausztriának, hogy olyan kereskedelmi megállapodást kössön, amely függetlenségét veszélyeztethetné. Anglia és Olaszország nincs ilyen feltétlenül meggyőződve ennek a felfogásnak helyességéről, de viszont nem is tagadja jogosságát. Ezzel ellentétben a németek, jogászaik érveire támaszkodva, a legnagyobb határozottsággal azt állítják, hogy Ausztria függetlensége a szerződés kereteiben — többi közt a felmondás könnyűsége által — biztosítva van, tehát jogilag a vámunió terve megtámadhatatlan. Henderson, látva az ellentét élességét, azt a nagyon ügyes javaslatot tette, terjesszék a jogi kérdést a Népszövetség Tanácsa elé, amelynek égisze alatt jött létre az 1922. évi fentidézett genfi jegyzőkönyv. Ezt a javaslatot a németek készséggel elfogadták, miután visszautasították azt, hogy a kérdést a Tanács politikailag megvitathassa. Az eljárási helyzet most tehát az, hogy a vámunió kérdésének jogi aspektusát fogja a Tanács tárgyalni és esetleg kikérheti a hágai Nemzetközi Bíróság véleményét.

A politikai helyzet viszont egészen más. Franciaország ellenoffenzívába ment át, amelynek legerősebb kifejezése Doumergue elnök nizzai beszéde volt. Az elnök, aki az Élyséet éppen elhagyni készül és kijelentéseiben rendszerint igen tartózkodó, nyilvánvalóan a kormánnyal teljes egyetértésben szokatlanul éles hangon fordul Németország ellen, emlékeztetve a német Zollverein megalakulására, mint a Németbirodalom létrejöttének előzményére. Kijelentette, hogy mindaddig, amíg a béke és Franciaország biztonságának garanciájaként a Népszövetségnek nem lesz hadserege, Franciaországnak magának kell biztonságáról gondoskodnia és olyan haderőt tartania, amely ennek a célnak elérésére elegendő. A német akciónak kétségtelenül diagnosztizálható pillanatnyi következménye tehát Franciaországban a Németország iránti bizalmatlanságnak olyan fokú megnövekedése, amelyhez hasonló a Ruhr megszállás óta nem volt; a másik pedig a leszerelés kérdésében a francia álláspontnak rideg megmerevedése — tíz hónappal a konferencia összeillese előtt. — Anglia gazdasági érdekeit, az angol vámpolitikusok vizsgálata alapján, úgylátszik nem érinti érzékenyen a vámunió; politikailag pedig a szabad kereskedelem álláspontján lévő Labour-kormánynek rokonszenves a terv, ezért inkább barátságos az állásfoglalása, anélkül, hogy elfelejtené, mennyire kénytelen Franciaország érdekeit respektálni. Olaszország viszont, amelynek politikailag az Anschluss semmiesetre sem rokonszenves, gazdaságilag azonban a vámunió nem feltétlenül ártalmas, helyesnek találta, hogy passzívan viselkedjék és hagyja, hogy a franciák álljanak a csatasorba. Már csak azért is, mert a tengerészeti egyezmény megszüvegezése körüli váratlan francia követelésekből felmerült nehézségek nem teszik kívánatossá, hogy nagyon siessen a francia állásponthoz való csatlakozással. Tehát összefont karokkal várja a genfi tanácskozást.

Röviden összefoglalva ez a mai helyzet. Hogy mi várható Genfitől, illetőleg a Hatalmak egymásközi tárgyalásaitól, azt már nehezebb spekulatív eldönteni. Már az is nagy merészség, ha az alábbiakban valószínűségi számításokat kockáztatok meg, amelyeket a következőkben lehet összeállítani. A Tanács napirendjére a jogi probléma tárgyalása van kitűzve. Legvalószínűtlenebbnek látszik, hogy a Tanács éppen ezt a kérdést döntse el, legfeljebb tényleg véleményt kérnek Hágától, ami a kérdés bonyolult volta

és az Állandó Bíróság procedúrája miatt egyértelmű az elhalasztással, tehát a terv eltemetésével, — viszont lehet, hogy Ausztriát kötelezni akarják, hogy Németországgal ne folytassa tovább a tárgyalásokat. Ha a Tanács úgy döntene, hogy Ausztriának joga van (notabene ennek a döntésnek egyhangúnak kellene lennie) vámunióra lépni, vagy ha Hágától véleményt kér (ehhez esetleg egyszerű többség is elég lehet) és Hága így dönt, akkor ez Franciaország álláspontjának bukását jelentené — idáig tehát nem engedik jutni a dolgot; ha ellenkezőleg a genfi vagy hágai döntés negatív lenne, akkor abba a Brüning-kormány buknék bele és az a német nacionalizmus — elsősorban a Nazi-k — elképzelhetetlen előretörésével járna minden egyéb egész komoly következménnyel együtt; ezt pedig az európai Areopag, de még Franciaország sem kockáztathatja meg. Tehát marad a politikai és gazdasági megbeszélés, amelynek hátterében ott lesz a Young-terv reformja, a leszerelés kérdése és Oroszország bojkottja. A vámunió tervével szemben valamilyen gyakorlati és konstruktív javaslattal kellene jönnie Franciaországnak. Vagy azért, hogy ad absurdum vigye a német-osztrák vámunió tervét, vagy azért, hogy francia kezdeményezéssel kiemelje Európát a mai vámpolitikai bizonytalanság kátyújából. Mert ma kétségtelenül Németország érdeme az, hogy ez a kérdés mozgásba jött. A Tanács színe előtt látszólag a jogászi problémáról lesz szó; a színpalak mögött — az európai bizottság és a Tanács színpalái mögött, — később pedig a Henderson és MacDonald által inidált Chequers-i találkozón az egész nagy európai probléma-komplexum megvitatására kívül a sor: az angol szellemi vezetés itt kétségtelenül kimagaslik, hiszen ha a Young-terv revíziójának ideáját egy lépéssel előre lehet vinni, az csak Amerikával egyetértésben lehetséges. Az Egyesült-Államok pénzügyi és politikai tényezőit pedig ebben a kérdésben Montagu Norman, az Angol Bank kormányzója mozgatta meg.

Formailag és eljárásban a német-osztrák vámunió terve nem volt szerencsés kézzel elindítva; egyelőre többet ártott, mint használt; hogy azonban végeredményben az előadottak alapján, még ha maga ez a terv eltűnik is a megindított politikai és gazdasági mozgalom áradatában, nem válik-e Európának inkább hasznára, mint kárára — erre a kérdésre a következő két hónap letelte után könnyebben fogunk válaszolhatni. Ami Magyarország helyzetét illeti, kereskedelempolitikailag és az általános politikában sem került rosszabb helyzetbe, mint volt. Sőt földrajzi helyzete — bizonyos mértékig és legalább egyideig azt az előnyt nyújtja hogy nem kell gyorsan határoznia, hanem megvárhatja az események további folyását, csak nem szabad azt a pillanatot elmulasztania, amelyben majd állásfoglalásáról döntenie kell. Nagy kockázatokkal és nagy előnyökkel bíró helyzet, amely művészi játékot igényel.

OTTLIK GYÖRGY

GAZDASÁGI SZEMLE¹

— *A világgazdasági helyzet javítására irányuló törekvések: a római búzakonferencia, a német—osztrák vámiúió. A magyar ipar és mezőgazdaság érdekei. — Agrártermelésünk legújabb adatai a földlehermentesítés gondolata. Ipari termelésünk. Külkereskedelmi mérleg, a fizetőkép telenségek. — Az amerikai takarékos sági vita. —*

A VILÁGGAZDASÁG hosszan húzóóó válságát közvetlenül általános értékesítési krízis idézte elő, mely a különféle gazdasági okok következményeként lépett fel. A régi gazdasági keretek indokolatlan és erőszakos megváltoztatása megbontotta a termelés és fogyasztás egymásközötti viszonyát; a háborúban elpusztult tőkék hiánya nemcsak közvetlenül gyengítette meg a termelést, de még jobban a fogyasztóképességben előidézett nagymérvű csökkenés által. Mindezek hatása a nyersanyagok nagymérvű árvesztésében mutatkozott legelőször és a legszembetűnőbben, valamint másodlagosan abban a nagyszabású bizalmi válságban, amely futótűzként nyargalt végig az amerikai és európai piacokon. A magyar gazdasági élet több mint tíz éve nyögi annak átkát, hogy a békeszerződés és a gazdasági elzárkózottság politikája megfosztotta mezőgazdaságát és iparát régi és természetes piacaitól, míg az utóbbi években ezenfelül a világgazdasági krízis hatásai a nehéz helyzet további súlyosbodását idézték elő.

Bármily sötét még mindig a világgazdaság horizontja, tagadhatatlan, hogy egyes kedvező jelenségek mégis mutatkoznak rajta, amelyek ha nem is alkalmasak arra, hogy minden bajt egy csapásra megszüntessenek, részben a helyzet némi enyhülésére mutatnak, részben pedig a kibontakozás irányában tett komoly lépésnek tekinthetők. Kedvező jelenségnek látszik a nyersanyagok, sőt egyes készárúk piacán észlelhető élénkülés, ami a nagy készletek lassan bekövetkező kimerülését jelzi és újabb termelést tesz lehetővé. Élénkülő forgalomról számolnak be az amerikai áruházak, ami az értékesítési válság csökkenésére mutat, a nemzetközi tőzsdék pedig különösen a fix kamatozású értékpapírok, de egyúttal a részvények ár-emelkedését jelentik, ami a bizalmi krízis enyhülésére mutat. Különösen utóbbi az, ami egy bekövetkező fordulathoz az impulzust megadhatja.

A közös gond lassan a tárgyalóasztalhoz kényszeríti az ellenfeleket és rászorítja őket, hogy a kibontakozás útját közösen keressék. Tagadhatatlan jelentőségű esemény e szempontból a római búzakonferencia, mert bár gyakorlati eredményeket egyelőre még nem mutatott fel, mégis megteremtette az együttműködés lehetőségét a londoni konferencia előkészítésével, amely talán már konkrét javaslatokkal fog foglalkozhatni és legalább is az eszmék tisztázódásához, de talán bizonyos gyakorlati megállapodásokhoz is elvezethet. Ha azonban nem ringatjuk is magunkat vérményekbe ennek a konferenciának várható gyakorlati eredményei tekintetében, — hiszen a probléma nem könnyen látszik megoldhatónak — az utóbbi évek gazdasági elszigeteltségének atmoszférája után már maga az eszmecsere is kedvező fordulatot jelent. Egy másik rendkívül jelentős eseményt kell még idesorolnunk, amely a gazdasági elszigeteltség elvén ütött rést és ezáltal — bármi lesz is sorsa — már pusztán a nemzetközi gazdasági politika porondján való megjelenésével is nagy szolgálatokat tett.

¹ Folyóiratunk gazdasági szakértő-munkatársa szíves lesz ezentúl kéthavonkint hasonló szemle-cikkben ismertetni a hazai és a világgazdaság legfontosabb eseményeit.

A vámunió létesítésére irányuló német-osztrák megegyezés Európa politikai és gazdasági életében kétségkívül az utóbbi hónapok egyik legnagyobb jelentőségű eseményének tekinthető. Erre mutat az az általános érdeklődés, amit ennek a pactum de contrahendo-nak bejelentése Európaszerte keltett, bár tagadhatatlan, hogy a nagy és kis antant egyes államai részéről felhangzott tiltakozás inkább az egyezmény sejtett politikai hátterének, mint a benne körvonalozott vámpolitikai intézkedéseknek szólt. A francia-csehszlovák körök felszisszenésével kapcsolatban el kell ismerni némi hasonlatosságot a most nyilvánosságra hozott jegyzőkönyv és az észak- és délnémetek között 1867-ben, három és fél évvel a német császárság kiáltása előtt létrejött vámszövetség között. És ha bizonyos is, hogy az egyezmény primér hatásai kétségtelenül gazdasági természetűek, várható nagyon jelentékeny politikai hatásait aligha lehetne tárgyilagos szemlélet mellett kétségbevonni.

Az eddig ismertett jegyzőkönyv egyelőre csupán keretmegállapodásnak tekinthető, amelynek gazdasági tartalmát a még létesítendő és a részletkérdéseket szabályozó megállapodások fogják meghatározni, és amelynek hatásai ezektől függően fognak kialakulni. Az osztrák ipari termelésnek a fogyasztás rajonírozása, vagy a termelés kontingentálása, vagy egyéb intézmények útján való erőteljes védelme nélkül az egyezmény egyet jelentene az osztrák ipar nagy részének halálos ítéletével. A német ipar, főleg egyes termelési ágakban olyan alacsony termelési költségekkel dolgozik, hogy eladási árai a szomszéd államok nagyipari termelésének önköltségeit sem érik el. Így pl. egy a napokban Párizsban a textilszakma körében létrejött világartel tárgyalásai során derült ki, hogy az érdekelt 17 német gyár önköltségi árai a svéd és francia gyárak munkabér-koeficiensét is alig érik el és utóbbiak önköltségéhez úgy aránylanak, mint egy a négyhez. A német ipar tehát leküzdhetetlen versenyt támasztana az osztrákiak, ha utóbbi erélyes védelmére megfelelő megállapodások nem köttetnének.

Mindenesetre érdekes ez a kezdeményezés két kifejezetten ipari jellegű, tehát olyan állam részéről, amelyek együtt nem alkotnak zárt gazdasági egységet, amelyben kölcsönösen egymás fogyasztó területeként léphetnének fel. Mindkét állam expanzív ipari politikára és még ma is az agrárcikkek importjára van utalva, bár az önellátásra való törekvés és a gazdasági elzárkózottság politikájának hatásaként agrártermelését mindkettő az utóbbi évtizedben jelentősen növelte. Kérdés, hogy megfelelő kiegészítés nélkül nem válna-e az új egység Oroszország agrárkivitelének biztos piacává.

Első hallásra úgy látszanék, mintha Magyarországnak ehhez a vámszövetséghez való csatlakozása kézenfekvő és magától értetődő dolog volna. Nem kétséges, hogy mezőgazdasági termelésünk jelentős előnyöket várhatna tőle, mert feleslegeink elhelyezése egy csapásra biztosítva lenne, bár nagyon kérdéses, vajjon a hatalmas német agrár védővámok ez esetben teljes mértékben volnának-e kihasználhatók a magyar termékek javára! Ha azonban jelentős előnyt akamánk a mezőgazdaságnak szerezni, úgy ezt valószínűleg csak ipari védővámjaink oroszlánrészének, vagy a belső vámvonal teljes eltörlése esetén, ipari termelésünk egyéb irányú védelmének feláldozása árán érhetnők el. Az ipari front mai meggyengült állapotában újabb megterhelést már nem tudna elviselni, hacsak valamilyen ipari boletta útján a mezőgazdaság terhére egy belső kiegyenlítést nem vezetnénk be a védvámok pótlása gyanánt. A mezőgazdaság ilyennemű megadóztatása az ipar javára azonban az ipari cikkek sokfélesége folytán a kazuisztika örvényébe vezetné a törvényhozást és olyan komplikációkat okozna,

hogy egy efféle megoldással nem szabad komolyan számolnunk. Ha viszont az ipar a vámok helyett kárpótlást nem kapna, úgy annak tekintélyes része azonnali üzembeszüntetésre kényszerülne, más része csak éppen hogy tengethetné életét és csak kis töredéke — mint textiliparunk egy része — jutna az új kapcsolat folytán esetleg új fogyasztópiachoz. Ezek az üzembeszüntetések az iparban működő álló tőke túlnyomó részének és a forgótőke egy részének megsemmisülését, tehát a nemzeti vagyonnak, valamint e révén a nemzeti jövedelemnek jelentős csökkenését jelentenék. A kérdés abból a szempontból állítandó tehát fel, vajjon a mezőgazdaság fellendülésével kapcsolatban várható nemzeti jövedelemtöbblet pótolhatja-e a másik oldalon szenvedett veszteséget, valamint hogy a mezőgazdasági exporttöbblet és a várható ipari importtöbblet külkereskedelmi és fizetési mérlegünk szempontjából milyen egyenleget fognak felmutatni.

Ha mindezen szempontok gondos mérlegelése után az ipari érdekek feláldozása mellett kellene is döntenünk, még egy utolsó megfontolásra kényszerít a munkanélküliség kérdése. Az ország túlnépesedése és a mezőgazdaság mechanizálódása évről-évre nagyobb tömeg ellátásának gondját hárította az ipari termelés vállára, amely a már évek óta tartó értékesítési válság következtében ezt a munkástömeget évről-évre kisebb mértékben tudja foglalkoztatni, úgyhogy az utóbbi években állandóan növekvő munkanélküliséggel állunk szemben. Ha el is ismerjük, hogy az ellátatlanok száma úgy abszolúte, mint relatíve lényegesen kedvezőbb képet mutat nálunk, mint — Franciaország kivételével — a nyugati ipari államokban, mégis számolnunk kell ezzel az úgy szociálpolitikai, mint rendőri szempontból jelentős kérdéssel is. Az ipari fronton esetleg bekövetkező nagyobbarányú üzemredukciók, vagy még inkább üzembeszüntetések egy csapásra többszörösére emelhetnék a munkanélküliek számát, de egyúttal meghatározóznák ennek a problémának a jelentőségét is. A mezőgazdaság fellendülése, bármily mértékű öltön is, nem alkalmas a kérdés megoldására, sőt még a probléma enyhítésére sem, nemcsak mert az agrártermékek jobb értékesítési lehetősége még a termelés emelése esetén sem jelentene a mezőgazdaság körében számbavehető munkaalkalom-emelkedést, hanem azért sem, mert míg a mezőgazdasági munkás aránylag könnyen tér át az ipari munkára, az ipari munkás csak nagy nehézségek árán volna a mezőgazdasági üzemekbe áttelepíthető.

Persze elvileg könnyen elképzelhető volna egy olyan középút, amely a mezőgazdaság jelentős megsegítése mellett életlehetőséget biztosítana még az iparnak is, csak kérdés, hogy ez a megoldás az ipari exportra utalt vámunió érdekeinek megfeleljene-e.

Briandnak a vámegegyezmény ellen indított offenzívája túlnyomórészt politikai és presztízs szempontokból indult ki, Benes csatlakozását azonban ezeken kívül a gazdasági önvédelem is indokolja, mert főleg Magyarország csatlakozása esetén Csehszlovákiát elszigeteltsége súlyos helyzetbe hozná. A következő hónapok tárgyalásai fognak döntést hozni ebben a kérdésben, mely a magyar gazdasági élet szempontjából ma talán a legnagyobb jelentőséggel bír.

AGRÁRTERMELÉSÜNK helyzetét az elmúlt hónapokban inkább a stagnálás jellemezte, bár a termelés egyes ágaiban további romlás következett be. A júliussal kezdődő gazdasági év első főléből a sertésexport 129.579 darabra csökkent az előző gazdasági év azonos időszakának 225.236 darabos kivitelével szemben, viszont a sertészsírkivitel ugyanezen viszonylatban megkétszereződött. Ugyanígy emelkedett 65%-kal marhakivitelünk és 36%-kal élő és leölt származású exportunk is. A búza és liszt árcsökkenése

az utolsó hónapokban megakadt, ugyanezen cikkek világpiaci árának további csökkenése azonban nyilvánvalóvá teszi azt, hogy a belföldi ár-alakulás jórészt mesterséges befolyásolás eredménye. Ennek következménye, hogy a magyar búzakivitel a múlt július-januári félévben 45%-kal, a lisztexport pedig 48%-kal csökkent. Tovább nyílt az agráröllő is, amennyiben a múlt október-januári időszak alatt az agrárcikkek árindexe 72.5%-ról 69%-ra csökkent, míg az ipari index ugyanezen időszakban nagyjából változatlan maradt.

Az agrártermelés kedvezőtlen helyzete a mezőgazdák nagymérvű eladósodásához és az utóbbi időben egyre sűrűbbé váló ingatlanárverésekhez vezetett. A tőkeszegénység és vállalkozási kedv hiánya ezen árveréseken olyan alacsony vételárakat vetett felszínre, hogy nemcsak az ingatlan-tulajdonos, de még a kevésbé előnyös telekkönyvi sorszámmal bíró hitelező is egyaránt súlyosan károsodott, ha ugyan az árverés egyáltalában megtartható volt. Ennek felismerése vezette a kormányt arra, hogy a földtehermentesítési törvény útján az állam szavatosságvállalásával biztosítékhoz juttassa a rosszul fedezett hitelezőt, amiáltal utóbbinak nem áll többé érdekében az ingatlan elárvereztetése és így az ingatlantulajdonos is megmenekül az indokolatlan árrömlés okozta veszteségtől. Eredendő hibája úgy ennek, mint minden hasonló megoldásnak, hogy az a mezőgazda, aki a törvény nyújtotta segítséget igénybeveszi, elveszti ezáltal hitelképességét és ha eddig kontrahált adósságaiból elegendő forgótőkét nem tudott magának biztosítani, — ilyen pedig alig van — nem lesz képes üzemét fenntartani.

Az ipari termelés helyzete az utóbbi hónapokban hazánkban a világpiac már említett kedvező jelenségeihez hasonló módon némileg javult, mert a fogyasztás meghaladván a termelést, a túlzott készletek csökkenéséről számolhatunk be. Az ipari termelés és fogyasztás alakulása az elmúlt évben a következő volt:

Az idényszerű behatásoktól mentes
termelési   fogyasztási
index
(1927. évi adatok 100-nak véve)

	termelési	fogyasztási
1930. I. negyedében.....	91·3	84·9
1930. II. „	85·7	85·1
1930. III. „	78·6	85·9
1930. IV. „	75·4	80·4

Ugyanígy kedvező jelnek vehető a nyersanyagok és félkészgyártmányok behozatalának a múlt év utolsó negyedében bekövetkezett emelkedése is. A munkanélküliek száma bár folytonos, de némileg lassúbbodó emelkedést mutat. Amíg ugyanis 1930 szeptember havának adatai 57·3%-kal és a decemberi számok 261%-kal haladták meg az előző év ugyanezen hónapjainak adatait, 1931 január hónap már csak 19·1%-kal rosszabb az előző év ugyanezen időszakánál. Ezzel szemben Németországban minden negyedik munkabíró ember munka nélkül van. Franciaországban pedig — ahol még a legutóbb is 2 millióra tették az alkalmazott külföldi munkások számát — a munkanélküliek számát 350.000-re, a heti 48 óránál kevesebbet dolgozókat pedig 1 millióra becsülik.

A külkereskedelmi mérleg 1930-ban, első ízben amióta önálló vámterületet képezünk, aktív egyenleggel zárult. Az 1929. év 25.8 milliós behozatali többletével szemben 1930-ban a kiviteli többlet 80.2 millió pengőre rúgott. A folyó év első hónapjának mérlege 5,9 millióval passzív; kérdés, hogy a cseh vámháború milyen hatással lesz az év többi hónapjának forgalmára.

Mint további jellemző képet felemlíthetjük még a fizetésképtelenségek számának alakulását, amely szerint az 1929 október—1930 januári időszak folyamán 64,635.000 pengő passzívummal bejelentett 1083 fizetésképtelenséggel szemben az 1930 október—1931 januári időszakban csupán 842 fizetésképtelenség jelentetett be 43,540.000 pengő összegben.

Az iparban tehát némi javulás jelei mutatkoznak, amelyek azonban csak akkor nyernének nagyobb jelentőséget, ha állandóaknak bizonyulhatnának. Ha a fogyasztás emelkedése csupán arra vezethető vissza, hogy a fogyasztók a vásárlástól való kényszerű tartózkodás alatt felhasználódott készleteiket az okvetlen szükséges mértékben kiegészítik, hogy azután újból eltűnjenek a piacról, úgy az aligha volna alkalmas az ipari termelés talpraállítására. Már pedig az ipar természetes fogyasztóinak, a mezőgazdáknak vásárlóképessége aligha javult még oly mértékben, hogy ezt a határt túlléphetnék.

Ezzel kapcsolatban rámutatok arra az érdekes elméleti vitára, amely Angliában neves közgazdászok és bankártekinélyek (egyrésről Keynes és Mac Kenna, a másik oldalon pedig Goodenough és Josiah Stamp) között a magángazdálkodásban követett takarékoság tekintetében keletkezett. Tagadhatatlan, hogy sok szól Keynes és Mac Kenna álláspontja mellett, akik azt vitatják, hogy a túlzott takarékoság idézvéen elő a termelés és fogyasztás közötti aránytalanságot, kivált a mai helyzetben a termelés konjunktúrájának kerékkötőjévé vált és így közgazdaságilag káros. Viszont az is kétségtelen, hogy a takarékoság csökkenésével arányosan kisebbednék a tőkekínálat, ami a kamat emelkedését és ezáltal a termelés drágulását okozná.

Sajnos, ez a probléma nálunk meglehetősen akadémikus jelentőségű, de tekintve a háború okozta óriási tőkeveszteségeket és azt, hogy ez a tőkehiány az utóbbi évek dekonjunktúrája folytán csak igen lassú ütemben tud regenerálódni, azt hiszem, minden okunk megvan rá, hogy az államháztartáson kívül a magángazdaságban is a szigorú takarékoság mellett szálljunk síkra.

IFJ. SIMONTSITS ELEMÉR